

1. Úvod

Sčítání lidu, domů a bytů, které se uskutečnilo k 1. 3. 2001, přineslo, podobně jako minulé cenzy, podrobné informace nejen o struktuře obyvatelstva jako souboru jedinců, ale také obraz o způsobech soužití a hospodaření osob v rodinách a domácnostech.

V souvislosti s celkovým demografickým, sociálním a ekonomickým vývojem společnosti v České republice se počet a struktura rodin a domácností v posledních desetiletích významně změnily. Jedním z nejvýraznějších trendů je trvalý růst počtu a podílu domácností tvořených pouze jedinou osobou. V roce 2001 představovaly domácnosti jednotlivců již téměř třetinu všech domácností v České republice. Cílem této publikace je proto podat detailnější informace o bydlení a struktuře této skupiny obyvatelstva.

1.1. Metodické poznámky

Do roku 1950 byly u nás, podobně jako ve většině dalších evropských zemích, zpracovávány údaje zpravidla jen za bytové domácnosti, tj. za soubory osob, které společně bydlely v jednom bytě. Počínaje sčítáním z roku 1961 bylo zjišťování a zpracování dat o domácnostech v ČR, resp. v bývalém Československu postaveno na koncepci tzv. cenзовých domácností jako nejmenších, dále již nedělitelných sociálních jednotek, konstruovaných především na základě příbuzenských vztahů, případně společného hospodaření osob žijících v jednom bytě. Ta umožňovala získání velmi podrobných dat o složení, charakteristikách a podmínkách bydlení rodin a domácností a na jejich základě mimo jiné stanovení potřeby bytů.

Tato koncepce byla poté pro sčítání v roce 1970 upravena, především právě v pohledu na domácnost jednotlivce. V dalších sčítáních se již definice domácností a principy jejich vytváření prakticky neměnily (nepatrné zásahy se týkaly řádově jen několika tisíců osob); od sčítání 1970 lze proto považovat časové řady cenзовých domácností za srovnatelné.

Ve sčítání v roce 2001 byly údaje o domácnostech zpracovány podle zápisu na Bytovém listu, kde byly uvedeny příbuzenské či jiné vztahy mezi jednotlivými osobami v bytě i informace o společném hospodaření. Podobně jako ve sčítáních 1970-1991 se rozlišovaly tři základní druhy (úrovně) domácností dle následujících definic:

Bytovou domácnost (BD) tvoří osoby žijící společně v jednom bytě.

Hospodařící domácnost (HD) tvoří společně bydlící osoby, které na Bytovém listu uvedly, že společně hospodaří, tj. společně hradí hlavní výdaje domácnosti, jako je strava, náklady na bydlení aj. Společné hospodaření uváděly i děti, které do příslušné domácnosti patřily, i když samy na výdaje domácnosti nepřispívaly. Podnájemníci a jejich rodiny tvoří vždy samostatnou hospodařící (i cenзовou) domácnost. Hospodařící domácnost může být tvořena jednou nebo více domácnostmi cenзовými.

Cenзовá domácnost (CD) je tvořena z osob společně bydlících v jednom bytě na základě jejich příbuzenských nebo jiných vztahů v rámci jedné hospodařící domácnosti. Je to základní jednotka, která se dále nečlení.

Rozlišují se čtyři základní typy cenзовých domácností:

1. domácnost rodinná - úplná rodina (manželský pár resp. soužití druha a družky - tzv. faktické manželství - bez dětí nebo s dětmi)
2. domácnost rodinná - neúplná rodina (jeden z rodičů s alespoň jedním dítětem)
3. vícečlenná nerodinná domácnost (dvě nebo více osob příbuzných i nepříbuzných, společně hospodařících, které netvoří rodinnou domácnost)
4. domácnost jednotlivce

Cenзовou domácnost jednotlivce tvoří jednotlivá osoba samostatně hospodařící, která žije v bytě sama nebo bydlí s jinou cenзовou domácností. Klíčové pro vymezení domácnosti jednotlivce je

samostatné hospodaření (v případě jednotlivce je tedy cenzová domácnost vždy totožná s domácností hospodařící); jestliže jednotlivá osoba hospodaří společně s jednou nebo více spolubydlícími osobami, stává se součástí jiné cenzové domácnosti (rodinné nebo vícečlenné nerodinné).

V některých případech však při sčítáních v letech 1980 a 1991 mohly být vymezeny i cenzové domácnosti jednotlivců, které nebyly totožné s hospodařícími (např. při odděleném bydlení manželů z jiných než bytových důvodů); proto se počty cenzových a hospodařících domácností jednotlivců v uvedených letech liší.

Hospodařící i cenzové domácnosti byly zpracovány za osoby bydlící v bytech i mimo byty (nouzová obydlí, rekreační chaty apod.). Bytové domácnosti byly pro jednoduchost vždy ztotožněny s trvale obydlenými byty. Ve starších sčítáních byly ještě zjišťovány i administrativně rozdělené byty, tj. bytové jednotky rozdělené právním aktem k užívání dvěma či více samostatnými domácnostmi, které se v takovém případě někdy považovaly také za samostatné bytové domácnosti, jindy za jedinou bytovou domácnost; jejich počet se však pohyboval pouze v řádu několika tisíc.